Turkish Studies

Volume 14 Issue 3, 2019, p. 1057-1075

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22463

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 13.12.2018

✓ Accepted/Kabul: 10.06.2019

✍ Report Dates/Rapor Tarihleri: Referee 1 (03.01.2019)-Referee 2 (26.01.2019)-Referee 3 (29.01.2019)

This article was checked by iThenticate.

FUZULÎ'NİN TÜRKÇE DİVANİ'NDAKİ ET- (İT-) VE KIL-YARDIMCI FİİLLERİ İLE KURULAN BİRLEŞİK FİİLLER

Füsun ARICI*

ÖZ

Birleşik fiiller, Türk dilinin ilk metinlerinden itibaren çok işlek bir şekilde kullanılan yapılardandır. Bu yapılar unsurları bakımından isim+fiil ve fiil+fiil şeklinde kurulanlar olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılır. Türk dilinin çeşitli dönemlerinde *isim+fiil* şeklinde kurulan birleşik fiil yapılarında sıklıkla kullanılan yardımcı fiillerden ikisi *et-* (*it-*) ve *kıl-*'tir.

Bu çalışmada, Fuzulî'nin Türkçe Divanı'nda bu yardımcı fiillerle kurulmuş olan birleşik fiil yapıları incelenmiş; söz konusu iki yardımcı fiille kurulan birleşik fiillerin kıyası yapılmış ve *et-* (*it-*), *kıl-* yardımcı fiillerinin kullanım sıklığından hareketle Oğuz Türkçesinin yazı dili gelişimi hakkında tespitlerde bulunulmuştur.

Çalışmada *et-* (*it-*) ve *kıl-* yardımcı fiillerinin kullanımına dair şu sonuçlara ulaşılmıştır: İncelemede *et-* (*it-*) yardımcı fiilinin 939 beyitte/bentte, *kıl-* yardımcı fiilinin ise 625 beyitte/bentte kullanıldığı tespit edilmiş; ortak kullanımlar çıkarıldığında *et-* (*it-*) yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiillerin 470, *kıl-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiillerin ise 359 adet olduğu görülmüştür. Toplam olarak 829 birleşik fiilin 140 adetinde ise isim unsurlarının ortak olması dikkat çekici bir durumdur. Mesela *zulm et-* (*it-*), *zulm kıl-* gibi.

Sonuç olarak Fuzulî'nin Türkçe Divanı'nda *et-* (*it-*) yardımcı fiiline ait alfabetik listede madde başı olarak 557 birleşik fiil, *kıl-* yardımcı fiiline ait alfabetik listede ise 405 birleşik fiil bulunmaktadır. *Et-* (*it-*) ve *kıl-* yardımcı fiillerine ait ortak alfabetik listede ise toplamda 962 birleşik fiil yer almaktadır. Alfabetik listelerde yer alan birleşik fiil sayısı, tespit edilen birleşik fiil sayısından fazladır. Bunun sebebi ise numaralandırılmış olarak verilen madde başlarının alt başlıklarının da alfabetik listeye eklenmiş olmasıdır. Mesela madde başlığında "*gark it-*" birleşik fiili verilmişken alt başlıklarda söz konusu fiilin genişlemiş

* Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi Manavgat Meslek Yüksekokulu, E-posta: fusunarici@akdeniz.edu.tr

şekilleri olan “gark-ı hûn-âb it-“ gibi birleşik fiil örnekleri de kaydedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fuzulî, yardımcı fiil, birleşik fiil, Türkçe Divan.

COMPOUND VERBS USED WITH THE HELPING VERBS ET-(İT), KİL- IN FUZULİ'S DIVAN

ABSTRACT

Compound verbs are the ones of structures that have been being used since the initial texts of Turkish language. These structures are classified in two titles with regards to their facts as being formed ‘noun + verb’ or ‘verb + verb’. Two of frequently used auxiliary verbs in compound verb structures formed as ‘noun + verb’ in various periods of Turkish language are et- (it-) and kıl-.

In this study, compound verb structures formed with these auxiliary verbs in Fuzulî's Turkish Divan are studied; compound verbs formed with these two auxiliary verbs are compared and determinations are made about progress of literary language belonging to Oğuz Turkish Dialect with reference to frequency of occurrence of auxiliary verbs et- (it-), kıl-. The results concluded about the use of auxiliary verbs et- (it-) and kıl- in the study are below.

In the study, it is determined that auxiliary verb et- (it-) is used in 939 couplets and auxiliary verb kıl- is used in 625 couplets. When omitting their common use it is seen that the number of compound verbs formed with auxiliary verb et- (it-) is 470 and the number of compound verbs formed with auxiliary verb kıl- is 359. It's remarkable that Noun elements are common in 140 of 829 compound verbs in total. For instance, zulm et- (it-), zulm kıl- .

As a conclusion, There are 557 compound verbs as lexical entry in the alphabetical list belonging to auxiliary verb et- (it-) and 405 compound verbs in the alphabetical list of auxiliary verb kıl- in Fuzulî's Turkish Divan. There are also 962 compound verbs in total in the mutual alphabetical list belonging to auxiliary verbs et- (it-) and kıl-. The number of compound verbs in the alphabetical lists is more than the number of determined compound verbs. The reason for this is adding of subtitles of lexical entries given by enumerated. For instance, compound verb ‘gark it-’ is given under the article title as well as compound verb examples like ‘gark-ı hûn -âb it-’ that is the extended version of the compound verb ‘gark it-’ is given under subtitles.

STRUCTURED ABSTRACT

The determination of both poetic and prose works belonging to the classical literature period and also transferring them into the modern Turkish is considered an important academic field of study. Early academic studies were carried out to introduce these works and to create critical texts in order to bring them to light. The studies carried

out to date show us that these works have been studied in many different areas since they function as a bridge that conveys a lot of information to us, mainly the historical, social and cultural data about the period in which they were written.

During the historical process, there have been some changes in the colloquial languages. The sources that help us determine this change in the most accurate way are the written works. For this reason, all the works have been written up to the present are very important for us to determine the progress of language development. In this review, the development of Western Turkish was tried to be revealed.

In this study, compound verbs formed with the auxiliaries *et-* (*it-*) and *kıl-* used in Fuzulî's Turkish Divan were identified and given with the text examples. Compound verb structures resulting from the use of these two auxiliary verbs with the same names were also identified and pointed out their relationship with the written language. In the last section, an evaluation was made based on the findings of the study, especially the results regarding the use of the compound verb structures formed with these two auxiliaries with the same names were given.

In the Fuzulî's Turkish Divan, 140 compound verb samples formed with the auxiliary verbs *et-* (*it-*) and *kıl-* used with the same names were determined. The use of these auxiliary verbs used with the same names was included in this study since the language of the texts within the framework of old and new written language is wanted to be evaluated. Considering this matter, Yıldız emphasizes the importance of the subject and its distinctive feature in terms of Oguz and other Turkish dialects: "In this study, we adopted Gulsevin's method and examined the effects of Oguz Turkish in Gulistan Translation on the basis of equivalent compound verb structures resulting from the use of auxiliaries *et-* (*it-*) and *kıl-* used with the same names. In *Gülistan Translation*, 44 equivalent compound verb structures formed by the combination of these two auxiliary verbs used with the same name were identified (2010: 690-691)." According to Yıldız, 44 equivalent verbs were transferred from Oguz Turkish to Kipchak Turkish. In particular, he stated that the compound verbs formed with the auxiliary *-et* (*it-*) used with the adopted words did not exist in the works of the period in question. He also suggests that 44 compound verb structures formed with the help of auxiliary *-et* (*it-*) in the language of *Gülistan Translation* have probably been transferred from the Anatolian neighborhood where Oguz Turkish formed into a written language, not through the common-written-language pool of Kipchak (2010: 697-98).

The following sentences in the work of Kaşgarlı Mahmut that we had the first information about Oguz Turkish in the choice of auxiliaries *et-* (*it-*) and *kıl-*, have been guiding us: *Teñri meniñ işim etti'* (God puts my work to good use), *ol yükünç etti* (She/He performs the namaz). When an Oguz has done a good deed, they use "*etti*" while the Turks use "*kıldı*" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 88)."

The auxiliary verb in the Turkish language is an important subject in grammar research. After evaluating the subject within this framework and determining the Fuzulî's Turkish Divan as a text to be studied, the material formed with the auxiliary verbs *et-* (*it-*) and *kıl-* emerged. It is possible to say that the material gathered by the method

of text scanning contains very rich data regarding the use of *et-* (*it-*) and *kıl-* only if stayed within the scope of Fuzuli's Turkish Divan.

Auxiliary verbs *et-* (*it-*) and *-kıl* appeared in 939 and 625 couplets in Turkish Divan, respectively (Arıcı, 2017). While there are enough samples of auxiliary *et-* (*it-*) in comparison to *kıl-* in the texts of the first period of Turkish literature, the increase of these samples in the texts of the Western Turkish shows that the development of Oguz writing language is related to reinforcement of the existence of Oguz oral features on written language in time. The fact that the increase of the use of auxiliary *et-* (*it-*) compared to *kıl-* and also the decrease of the use of *kıl-* at the same rate in the texts of the Western Turkish language, supports this conviction in question.

As a result of the examination, grouping, and counting conducted on all of the materials obtained from the Fuzuli's Turkish Divan, it was determined that the compound verbs formed with auxiliaries *et-* (*it-*) and *kıl-* are 470 and 359, respectively and 829 compound verbs were created by using these two auxiliary verbs (Arıcı, 2017).

The alphabetical lists prepared for the auxiliary verbs in order to see the data more easily have remarkable content in terms of showing the results of this research. The subheadings of the headings given in the numbered alphabetical list were also included, for example, *arz-1 cemal et-* under the heading of *arz it-*. In the list of auxiliaries *et-* (*it-*) and *kıl-*, there are 557 and 405 compound verbs, respectively. In this way, it reached the total number of 962 compound verbs in the common alphabetical list prepared for auxiliaries *et-* (*it-*) and *kıl-* (Arıcı, 2017).

Taking into account the importance of the subject, while giving place to the auxiliary verbs *et-* (*it-*) and *kıl-* used with same names in the Fuzuli's Turkish Divan, a full list of them was compiled. The list is shown in Table 1, including the meanings of the associated compound verbs. However, only numerical data are included here since the sample couplets and other data exceed the article boundaries.

In Table 1, the number of compound verbs in this category is 140. In other words, 140 names were used with both auxiliary *et-* (*it-*) and *kıl-*. When the current use of the 140 verbs identified in this study in Turkey Turkish is carefully evaluated, it can be seen that most of the compound verb structures formed with auxiliary *et-* (*it-*) are still in the use today while the verbs formed with the *kıl-* are not. The harmony of prosody is the first determinant to come to mind in the emergence of this situation. When the parts of the compound verb structures formed with the auxiliaries *et-* (*it-*) and *kıl-* used with same names are examined, it is clearly seen that there is no idea of making the text fit the prosody. This situation shows that the old and new writing language interaction or transitivity on the basis of these two auxiliary verbs continues.

In Fuzuli's Turkish Divan, many of the names of foreign origin that form the compound verb had failed to protect the viability until today while the compound verbs formed with auxiliary *kıl-* have left their place in *et-* (*it-*) in Turkey Turkish in time. When the compound verbs determined in Fuzuli's Turkish Divan is evaluated, it can be seen that the number of the auxiliaries *et-* (*it-*) and *kıl-* is very close yet the

use of et- (it-) is more than kıl-. The auxiliary verb et- (it-) has also come to the fore in the present day. In fact, many of the names in the work used with the auxiliary kıl- constitutes the compound verb with et- (arz kıl- > arz et-, fetih kıl- > fethet-, minnet kıl-> minnet et- ...) today.

This means that auxiliary kıl- used in the Oguz area has left behind auxiliary et- (it-) in terms of use and auxiliary et- (it) has become widespread in time.

Keywords: Fuzulî, Auxiliary Verbs, Compound Verbs, Turkish Divan.

Giriş

Klâsik edebiyat dönemi olarak adlandırdığımız döneme ait, gerek manzum gerekse mensur eserlerin tespiti ve günümüz Türkçesine aktarılması oldukça önemli bir akademik çalışma alanı oluşturur. Akademik anlamda yapılan ilk çalışmalar bu eserleri gün yüzüne çıkarmak adına eserlerin tanıtımı ve tenkitli metinlerinin oluşturulması yönünde gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu ilk çalışmaların ardından da eserler çok farklı alanlarda incelemeye tabi tutulmuştur. Başta tarihi, sosyal ve kültürel bilgiler olmak üzere kaleme alındıkları döneme dair pek çok bilgiyi bizlere aktaran köprü görevi üstlenmesi sebebiyle bu eserlerin çok farklı alanlarda incelendiğini bugüne kadar yapılmış çalışmalardan anlamaktayız.

Tarihsel süreç içerisinde konuşma dillerinde birtakım değişimler yaşanmıştır. Yaşanan bu değişimi en doğru şekilde tespit etmemize yardımcı olacak kaynaklar da yazılı eserlerdir. Bu sebeple ilk yazılı kaynaklarla başlayıp günümüze kadar yazıya aktarılmış tüm eserler, dil gelişiminin seyri hakkında tespitlerde bulunabilmemiz için oldukça önemlidir. Bu bakımdan söz konusu inceleme ile Batı Türkçesinin gelişim seyrini ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızda Fuzulî'nin Türkçe Divanı'nda *et-* (*it-*) ve *kıl-* yardımcı fiilleri ile kurulan birleşik fiiller tespit edilmiş ve alfabetik olarak metin örnekleriyle birlikte verilmiştir. Söz konusu iki fiilin aynı isim unsurlarıyla kullanımından ortaya çıkan birleşik fiil yapıları da tespit edilmiş olup belirtilen durumun yazı dili ile ilgisine de dikkat çekilmiştir. Son bölümde ise çalışmada ulaşılmış olan bulgular üzerinden bir değerlendirmede bulunulmuş, özellikle iki fiilin ortak isim unsurlarıyla ortaya çıkan birleşik fiil örneklerinin kullanımına dair vardığımız sonuçlar verilmiştir.

Et- (İt-), Kıl- Fiillerinin ve Yardımcı Fiillerinin Tarihsel Süreçte Kullanım Biçimi

Oğuz Türkçesi 11. yüzyıl öncesi ve 11. yüzyıl sonrası olarak iki ana başlık altında incelenebilir. Çünkü 11. yüzyıldan önceki Oğuz Türkçesi hakkında doğrudan bir yazılı kaynak yoktur. Göktürk ve Uygur dönemlerindeki yazılı materyaller içinde Oğuz Türkçesinin varlığını gösteren, Oğuz Türkçesine ait unsurlar vardır. Bu unsurlar bireysel çalışmalarla ortaya konmuştur (Ölker, 2015: 546-563). Oğuz Türkçesi hakkında 11. yüzyıl ve sonrası için ilk bilgileri bize sunan kaynak Divanu Lügati't-Türk'tür. Divanu Lügati't-Türk'teki Oğuz Türkçesine ait unsurlar ile ilgili çalışanlardan birisi Reşit Rahmeti Arat'tır. Arat, "Anadolu Yazı Dilinin Tarihi İnkişafına Dair" adlı çalışmasında Oğuz Türkçesine ait bilgileri on iki maddede değerlendirmiştir (1987: 313). Bu bilgilerden yola çıkılarak *et-* (*it-*) ve *kıl-* yardımcı fiillerinin tarihsel süreçte kullanımları ile ilgili olarak şu bilgiler önem arz etmektedir:

Köktürk metinlerinde *et-* fiili, *it-* biçimiyle "tanzim etmek, düzene sokmak, yapmak" anlamındadır. Şu cümle buna örnek olarak verilebilir: "(E)çim k(a)g(a)n ol(u)r(u)p(a)n türük bod(u)n(u)g yiçe itdi" (Amcam Hakan tahta oturup Türk halkını yeniden düzenledi) (Tekin, 2010: 28). *Kıl-* fiili ise yazıtlarda *et-* fiiline göre daha sık ve daha fazla kullanılmış; kılmak, yapmak, etmek

anlamı kazanmıştır. “Çıg(a)ń(ı)g b(a)y kılıtı” (Yoksulu zengin etti) ve “y(a)gıg b(a)z kılm(ı)ş” (Düşmanları bağımlı kılmış) örneklerinde görüldüğü gibi (Tekin, 2010: 28, 53, 54). Clauson da Köktürk metinlerinde kıl- fiilinin birleşik fiil yapılarında daha işlek ve yoğun kullanıldığını belirtir. Fiilin birisi için bir şey yapmak anlamına geldiğini dile getirir (Clauson, 1972: 616).

Eski Uygur Türkçesine ait metinlerde ise örneğin, Kalyanamkara Papamkara ve Kuanşi İm Puser’da kıl- fiilinin -Köktürk metinlerinde olduğu gibi- yapmak, kılmak anlamında kullanıldığı görülmüştür. “Kamağ tı[ı]nıglarka asıg tusu kılır” (Bütün canlılara fayda kılar), “İki üküş kıldı” (İki parça kıldı) (Eraslan, 2012: 435).

Karahanlı Türkçesi dönemine ait Divanu Lügati’t-Türk’te et- yardımcı fiili ile ilgili farklı bir kullanım görülür: “Teñri meniñ işim etti” (Tanrı benim işimi iyiliğe koydu), “Ol yükünç etti” (O, namaz kıldı) (Atalay, 2006: II, 25).

Kutadgu Bilig’de kıl- yardımcı fiilinin isimlerle birlikte kullanımında değişik anlamlar oluşturduğu gözlenir: Hâlî kıl- (boşaltmak), isiz kıl- (kötüye çıkarmak), tükel kıl- (tamamlamak, yerine getirmek) gibi (Ercilasun, 1984: 56-60).

Harezmi Türkçesine geçiş aşamasındaki eserlerden biri sayılan Atebetü’l-Hakayık’ta kıl- yardımcı fiili yoğun kullanılır: “Sanga hediye kıldım bu tangsuk sözüm, manga hediye kılsu dua tip sini” (Sen de bana dua hediye edersin diye, bu nadide sözlerimi sana hediye ettim) (Arat, 2006: 78), “Ata kıldı şahımka bu cümle” (Kadir (Tanrı) şahıma ihsan etti) (Arat, 2006: 46).

Kıpçak Türkçesi dönemine ait olan Gülistan Tercümesi’nde et- ve kıl- yardımcı fiilleri isimlerle kullanılarak değişik anlamlar kazanmıştır: Rahmet kıl- (merhamet göstermek), küç kıl- (zulmetmek), nisbet kıl- (ölçmek, karşılaştırmak) gibi.

Eski Türkçe döneminden itibaren Türk dilinin tarihî ve çağdaş dönemlerinde var olan kıl- yardımcı fiilinin yanında aynı görev ve kullanımda kendini hissettirmeye başlayan et- (it-) yardımcı fiili, özellikle Batı Türkçesinin ilk metinlerinden itibaren kıl- yardımcı fiili kadar yaygın bir kullanım sahasına ulaşmış ve giderek et- (it-) fiilinin lehine gelişen bu durum bugün Türkiye Türkçesi sahasında sayılabilir örneklerin dışında kıl- fiilinin tamamen kaybolmasıyla sonuçlanmıştır (Yıldız, 2018: 222-238).

Fuzulî’nin söz konusu eserinde kullanılan et- (it-), kıl- yardımcı fiilleri de Oğuz Türkçesi tesiri açısından değerlendirilebilir. Konuya ilişkin olarak Ercilasun; “Nesimî ve 16. yüzyıldaki Fuzulî’nin eserlerinde de Azerbaycan Türkçesi özellikleri ağırlıktadır. 15 veya 16. yüzyılda yazıya geçmiş bulunan Dede Korkut boyları için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Ancak bu dönemde, hatta 16. asırda henüz iki edebî dilin kesin çizgilerle birbirlerinden ayrılmadıklarını söylemeliyiz. Bağdat ve Tebriz’den İstanbul ve Balkan şehirlerine kadar pek çok yerde istinsah edilmiş bulunan Fuzulî Divanı’nda istinsah yerlerine göre farklı özellikler bulunabilmektedir. O hâlde Eski Oğuz Türkçesi döneminde dilin henüz ölçünlü (standart) hâle gelmediğini, farklı özellikleri bir arada barındırdığını, dolayısıyla bu dönemin Osmanlı ve Azerbaycan Türkçeleri edebî dilleri için bir geçiş dönemi sayılması gerektiğini söyleyebiliriz.” ifadelerine yer vermektedir (2011: 457).

Et- (İt-), Kıl- Yardımcı Fiillerinin 13 ve 14. Yüzyılda Kullanım Sıklığı

Et- (it-), kıl- yardımcı fiillerinin 13 ve 14. yüzyılda ortaya konan eserlerdeki geçiş sıklığının tespiti için bu yardımcı fiillerin eserlerdeki kullanımı irdelenmelidir. 13. yüzyılın sonu ve 14. yüzyılın ilk yarısında et- (it-), kıl- yardımcı fiillerinin kullanımı, eserler temelinde düşünüldüğünde kıl- yardımcı fiilinin ağırlıkta olduğu gözlenir. Dönem ile ilgili eserleri inceleyen Ölker; et- (it-), kıl- yardımcı fiillerinin bu yüzyıllardaki kullanımını da tablolar hâlinde göstererek kıl- yardımcı fiilinin kullanım sıklığının fazlalığını belirtmiştir. Ancak 13. yüzyıl öncesinde et- (it-) fiilinin yalnızca Göktürk ve Uygur Kağanlığı yazıtlarında kıl- fiilinden fazla kullanılmasının nedenini o yüzyılda et- (it-) fiilinin esas fiil olarak kullanılmasıyla açıklar. Esas fiil olarak kullanımı nedeni ile de et- (it-)

fiilinin bütün Türklüğün malı olduğunu vurgular. Yani, Ölker'e göre: 13. yüzyıl sonrasına kadar kullanılan et- (it-) fiilleri yardımcı fiil olarak kullanılmışsa Oğuzca bir unsurdur, asıl fiil olarak kullanılışı genel Türkçenin özelliğidir (2015: 554- 55- 56).

O dönemde sık kullanılan et- (it-) yardımcı fiilinin Divanu Lügati't-Türk'teki "ol yükünç etti" (o, namaz kıldı) (Atalay, 2006: II, 25) biçiminde kullanımından hareketle aslında Oğuzların bu fiili yardımcı fiil olarak kullandığı gözlenir. 14. yy.ın ilk yarısında kıl- yardımcı fiilinin dönemin metinlerinde sıklıkla kullanıldığı görülür. Tekin, bu konuda Oğuzcanın standart (ölçünlü) bir dil olmadığı ve bireysel kullanım aracılığı ile eserlerde dilin özelliklerinin ortaya konulduğu düşüncesindedir (1973-74: 70).

"et- (it-)" fiili 13. yüzyılda "kıl-" fiilinden daha çok tercih edilirken 14. yüzyılın başında ikinci plana atılması iki sebeple açıklanabilir. Birincisi 13. yüzyıldaki yazarların Anadolu'da yetişmiş insanlar olması gerçeğidir. Yani Doğu Türkçesi etkisinden uzak Oğuz kültürüyle yetişen bir nesil olmasıdır. Yunus Emre'nin destansı hayatının Anadolu'da başladığı, genelde kabul gören bir bilgidir. Ahmed Fakih'in ise Mevlânâ'ya intisap ettiği düşünülmektedir. Sultan Veled ise Anadolu'da Oğuzlar arasında yetişmiş bir insandır. Sonuç olarak Tekin'in de söylediği gibi bu yüzyıldaki Oğuzca kişisel kullanımlarla ortaya çıkan bir Oğuzcadır ve henüz genel bir yazı dili hâline gelmemiştir (1973-74: 70).

"et- (it-)" fiilinin 14. yüzyılın başında ikinci plana atılmasındaki ikinci sebep ise 13. yüzyılın sonlarında Moğol istilasının başlamasıyla Anadolu'ya yapılan yoğun göç dalgasıdır. Bu göç dalgası Oğuzların yanı sıra başka Türk boylarını da Anadolu'ya getirdiği gibi Doğu Türkçesi kültürüyle yetişmiş şehirli Oğuzları da Anadolu'ya itmiştir. Bu gelen yoğun nüfus, eserlerine de yetiştirdiği kültürün izlerini; yani Doğu kültürünü aksettirmiştir. İşte 14. yüzyılın ilk yarısında "et- (it-)" fiilinin kullanımda "kıl-" fiilinden geriye düşmesinin başlıca sebebi bu gelenlerin Doğu Türkçesini temsil eden "kıl-" fiilini tercih etmeleridir. Zaten hemen hemen bir neslin ömrünü temsil eden elli yıl içerisinde et- (it-) fiili tekrar ön plana çıkmıştır. 14. yüzyılın sonuna doğru at başı kullanılan bu iki fiil, 15. yüzyıl başında kullanım sıklığı bakımından "kıl-" fiilinin aleyhine bir gelişme göstermiştir (Ölker, 2015: 13).

Oğuz Türkçesi eserleri belirlenirken eserlere et- (it-) ve kıl- yardımcı fiilleri açısından bakılmasının uygun olacağı düşüncesinde olan Ölker, Oğuz Türkçesi eserlerinin tarihlendirilmesi ile ilgili kıl- fiili et- (it-) fiilinden fazla kullanılmışsa diğer özellikler de göz önüne alınmak kaydıyla bu eserin 14. yüzyılın ilk yarısından önce olduğunu belirterek kıl- ve et-(it-) fiillerinin kullanım sıklığı birbirine yakınsa veya aralarında çok az bir fark varsa diğer ses ve şekil unsurlarının da uygun düşmesi hâlinde elimizdeki eserin 14. yüzyıl sonuna veya 15. yüzyıl başına ait bir eser olduğunu düşünebileceğimizi ifade eder. Sonraki yüzyılların ise kullanım sıklığı açısından yüksek farkla et- (it-) fiili lehine olduğunu vurgular (2015: 13).

Yöntem ve İnceleme

Çalışmamızda birleşik fiil konusu hakkında bilgi verilmiş olup Fuzulî'nin Türkçe Divanı'ndaki et- (it-) ve kıl- yardımcı fiilleri ile kurulan birleşik fiiller tespit edilmiş ve metin örnekleriyle birlikte verilmiştir. Burada söz konusu iki fiilin aynı isim unsurlarıyla kullanımından ortaya çıkan birleşik fiil yapıları da tespit edilmiş ve bir tabloda gösterilerek belirtilen durumun yazı dili ile ilgisine de dikkat çekilmiştir.

Fuzulî'nin Türkçe Divanı'nda Et- (İt-) ve Kıl- Yardımcı Fiilleri

Çalışmamızın araştırma konusu, Türkçenin önde gelen edebî eserlerinden biri olarak bilinen Fuzulî'nin Türkçe Divanı'ndaki et- (it-) ve kıl- yardımcı fiilleridir. Türkçede Eski Türkçe döneminden beri görülen ve birleşik fiillerin kuruluşunda işlek hâlde bulunan et- (it-) ve kıl- yardımcı fiillerinin Fuzulî'nin Türkçe Divanı'ndaki kullanımlarının tespiti, eserin diline Oğuz Türkçesinin mi yoksa Doğu Türkçesinin mi ağırlıklı olarak hâkim olduğunu belirlememize yardımcı olacaktır. Yapılan çalışmalar bize et- (it-) yardımcı fiilinin Oğuzcanın etkisinin, kıl- fiilinin de Doğu Türkçesinin etkisinin belirleyicisi olduğunu göstermektedir.

Et- (İt-) Yardımcı Fiiliyle Oluşturulan Birleşik Fiiller

Fuzulî'nin; İsmail Parlatır tarafından hazırlanan, Ankara'da 2012'de basılan Türkçe Divanı baştan sona kadar taranmış olup eserdeki et- (it-) ve kıl- yardımcı fiilleri ile oluşturulan bütün birleşik fiiller kitap üzerinde işaretlenmiş ve ardından yazıya geçirilmiştir. Bazı beyitlerde veya bentlerde et- (it-) veya kıl- yardımcı fiilin farklı isimlerle kullanılan birden fazla örneği olduğundan aynı beyit, içinde geçen ilgili birleşik fiilin madde başları altında uygun şekilde birden çok kez kullanılmıştır. Yazıya geçirilen et- (it-) ve kıl- yardımcı fiilleri ayrıldıktan sonra kendi içlerinde alfabetik sıraya konulmuştur. İsim + yardımcı fiille kurulan bu birleşik fiillerin anlamları da sözlüklerden bulunarak madde başlarında verilmiş olup et- (it-) kısmının sonunda ve kıl- kısmının sonunda olmak üzere alfabetik listede gösterilmiştir. Makalemize konu olan tez çalışmamızın sonunda ise et- (it-) ve kıl- yardımcı fiillerinin tüm madde başlarını ve bunların anlamlarını ortak bir biçimde gösteren alfabetik liste verilmiştir. Ortak alfabetik listeden yola çıkılarak aynı isimle kullanılan it- ve kıl- yapıları tespit edilerek kullanım sayıları ile karşılaştırmalı olarak bu çalışmamızda gösterilmiştir (Arıcı, 2017).

Eserde et- yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller 939 beyitte/bentte geçmektedir. Ayrıca et- yardımcı fiili için hazırlanan alfabetik listede 557 sözcük bulunmaktadır. 470 ana madde başı altında verilen birleşik fiillerin tamlama ile oluşmuş biçimleri de alfabetik listeye eklenmiştir (Arıcı, 2017). Bu nedenle de alfabetik listedeki birleşik fiil sayısı ana madde başı sayısından fazladır.

Taranan eserden elde edilen et- (it-) yardımcı fiili ile oluşturulan birleşik fiil yapılarına bazı örnekler aşağıda verilmiştir. Bu çalışmada kullanılan "G, gazeller; s., sayfa; g., gazel; b., beyit; K, kaside; Muh., muhammesler; Müs., müseddesler; R, rubâ'îyyât" kısaltmaları dizelerin alındığı kitaptaki ilgili sayfa ve bölümleri ifade etmektedir.

- **acı it-:** acılaştırmak; acı hâle getirmek.

Lâ'l-i nâbuñ sıfatı şehd-i musaffâdur lîk

Acı itmiş anı safrâ-yı hased sahbâya

(G, s. 337, 244. g., 6. b.)

- **ta'lim it-:** öğrenmek; bilgi kazanmak.

Yâr cevri itmez baña ağyâr ta'lîm itmedin

Bi'llâh ağyâr itdüği ihsânı yâr itmez baña

(G, s. 188, 10. g., 2. b.)

tâ'lîm-i füsûn it-: büyücülük öğrenmek; sihir yapma eğitimi almak.

Müjeñ hancerlerin göñlüm basar bağrına vehm itmez

Ana cādū gözün gūyâ ki tâ'lîm-i füsûn itdi

(G, s. 366, 292. g., 4. b.)

Mesela madde başlığında "azm it-" birleşik fiili verilmişken alt başlıklarda söz konusu fiilin genişlemiş şekilleri olan "azm-i âsmân it-, azm-i çarh it-, azm-i def"-i düşmen it-" gibi birleşik fiil örnekleri de kaydedilmiştir. Aynı uygulama benzer şekillerin tamamında yapılmıştır (Arıcı, 2017). Bu duruma örnek bazı beyitler:

- **azm it-:** güçlükleri yenmeye karar vermek; çok istemek, arzu etmek; yola gitmek; yola çıkmaya niyetlenmek.

Ne fermân kim kılursa hâk rızasına mutâbıkdur
Ne yan kim **azm iderse** bahtına tevîk reh-berdür
(K, s.85,22.b.)

azm-i âsmân it-: göğe yükselmek; gökyüzüne gitmek.
Meger terkîb-i İsî gerd-i hâk-i der-gehündendür
Ki durmuş hâkden kâdr ile **azm-i âsmân itmiş**
(G, s.268,137.g.,5.b.)

azm-i çarh it-: göğe yükselmek; gökyüzüne gitmek.
Azm-i çarh itdi Mesihâ ki bula mi'râcuñ
Yetmedi menzil-i maksûda tarîk-ı talebi
(G, s.357,277.g.,5.b.)

azm-i def'-i düşmen it-: düşmanı defetmeye çalışmak.
Kasd-i fethi mülk kılmışsan mübârekdür bu rây
Azm-i def'-i düşmen itmişsen müyesserdür bu kâm
(K, s.114,26.b.)

Kıl- Yardımcı Fiiliyle Oluşturulan Birleşik Fiiller

Makalemize kaynak tezimizde, Fuzulî'nin Türkçe Divanı'nda yer alan kıl- yardımcı fiili ile oluşturulan birleşik fiillerin tüm örneklerine yer verilmiştir. Eserde kıl- yardımcı fiili ile oluşturulan birleşik fiiller 625 beyitte/bentte geçmektedir. Makaleye kaynak tez çalışmamızda kıl- yardımcı fiili ile oluşturulan birleşik fiillere ait alfabetik listede 405 birleşik fiil anlamları ile verilmiştir. Kıl- yardımcı fiiline ait 359 ana madde başı varken bu madde başlarının altında aktarılan birleşik fiillerin tamlamalarla kurulmuş biçimleri ile toplamda 405 birleşik fiil tespit edilmiştir (Arıcı, 2017).

Bazı beyitlerde veya bentlerde kıl- yardımcı fiilinin farklı isimlerle kullanılan birden fazla örneği olduğundan aynı beyit, içinde geçen ilgili birleşik fiilin madde başları altında uygun şekilde birden çok kez kullanılmıştır. Kıl- yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiil örnekleri 359 madde başı altında sıralanmıştır (Arıcı, 2017). Tamamını burada aktarmayacağımızdan, taranan eserden elde edilen kıl- yardımcı fiili ile oluşturulan birleşik fiil yapılarına bazı örnekleri aşağıda vermekteyiz:

- **arz kıl-:** sunmak.

Direm ahvâlümü cânâna **kılam arz** velî
Görebilmem özümü anda ki cānan görünür
(G, s.246,101.g.,3.b.)

arz-ı cemâl kıl-: yüzünü göstermek; yüzünün güzelliğini sunmak.
Yimek içmek fikrüh ehl-i rûzeden kes ey güneş
Bir sevâb it subhlar tâ şâm **kıl arz-ı cemâl**
(G, s. 294, 173. g., 4. b.)

arz-ı î mân kıl-: imanını arz etmek; inancını sunmak.
Arz-i îman büte ger **kılsa** dem-i cān-bahşı

Cân virüp mu'ciz ilen anı müselmân eyler

(K, s.144,31.b.)

- **füzûn kıl-:** artırmak; çoğaltmak; fazlalaştırmak.

Dâğ-ı dil-sûzu firâkuñ **kıldı** gün günden **füzûn**

Nûr-ı mâh efzûn olur hurşîdden oldukça dūr

(G, s. 230, 72. g., 4. b.)

Aynı İsim Unsurlarıyla Kullanılan Et- (İt-) ve Kıl- Yardımcı Fiilleri

Fuzulî'nin Türkçe Divanı'nda aynı isim unsurlarıyla kullanılan et- (it-) ve kıl- yardımcı fiillerine ait 140 birleşik fiil örneği tespit edilmiştir. Çalışmamızda et- (it-) ve kıl- yardımcı fiillerinin aynı isim unsurlarıyla kullanımına yer vermemizin nedeni, metinlerin dilini eski ve yeni yazı dili çerçevesinde değerlendirmeye çalışmak istememizdir. Yıldız, bununla ilgili; konunun Oğuzca ve diğer Türk lehçeleri bakımından ayırt edici bir özellik taşıdığını ve önemini vurgulamaktadır: "Biz de bu çalışmada Gülsevin'in yöntemini benimseyerek Gülistan Tercümesi'ndeki Oğuz Türkçesi tesirini kıl- ve et- yardımcı fiillerinin aynı isim unsurlarıyla oluşturduğu eş değer birleşik fiil yapıları temelinde inceledik. Gülistan Tercümesi'nde bu iki fiilin aynı isim unsurlarıyla birleşmesinden meydana gelmiş olan 44 tane eş değer birleşik fiil yapısı tespit ettik (2010: 690-691)." Yıldız'a göre eserde bulunan 44 tane eşdeğer fiil, Oğuz Türkçesinden Kıpçak Türkçesi sahasına taşınmıştır. Özellikle et- fiilinin alınma kelimelerle oluşturduğu birleşik fiillerin söz konusu dönem eserlerinde olmadığını belirtmiştir. Bunun da Gülistan Tercümesi'nin dilindeki et- yardımcı fiiliyle kurulmuş 44 birleşik fiil yapısının Kıpçakların diline ortak yazı dili sahasından değil, Oğuz Türkçesinin yazı dili hâline geldiği Anadolu muhitinden geçtiğini düşündüğünü belirtmektedir (2010: 697-98).

Et- (it-) ve kıl- fiillerinin tercih edilmesinde Oğuz Türkçesi ile ilgili ilk bilgileri edindiğimiz Kaşgarlı Mahmut'un eserinde geçen şu cümleler yönlendirici olmuştur: "Teñri meniñ işim etti' (Tanrı benim işimi iyiliğe koydu), ol yükünç etti (o, namaz kıldı). Oğuzca. Oğuzlar iyi bir şey yaptıkları zaman etti sözünü kullanırlar, Türkler ise yaptıklarına kıldı derler (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 88)."

Fuzulî'nin Türkçe Divan adlı eserinde tespit ettiğimiz "aynı isim unsurlarıyla kullanılan et- (it-) ve kıl- yardımcı fiilleri"ne bazı örnekler:

1. a) **âbâd it-:** mutlu etmek; neşelendirmek; gönendirmek; donatmak.

Harâb olan gönül ey büt senüñ makâmıñdur

Tegâfûl eyleme birkaç taş ile **âbâd it**

(G, s.210,45.g.,3.b.)

- b) **âbâd kıl-:** mutluluk vermek; neşelendirmek; donatmak; gönendirmek.

Çerh-i bed-mihrüñ elinden dâd kılsam ayb imes

Gam diyârın dil ara **âbâd kılsam** ayb imes

(Muh., s.408,2,8.bent)

2. a) **ahde vefâ it-:** sözünde durmak.

Göñlüm aldun ki behâsın viresin nakd-i vefâ

İtmedün ahde vefâ kuluña kıldun inkâr

(K, s.166,9.b.)

b) ahde vefâ kıl-: sözünde durmak.

Fuzûlî eylediğün **ahdüñe vefâ kılğıl**

Yeter şikâyet idüp şerh-i mâcerâ kılğıl

(Müs., s.415,16.bent)

3. a) âr it-: utanmak; sıkılmak.

Îzâ-yı cism ü cân nasihât durur sağa

İdrâk ehlişün bu nasihatdan **itme âr**

(K, s. 164, 37. b.)

Sohbetümden **âr idüp** ey gül beni terk itme kim

Gül olur efsürde terk-i sohbet-i hâr eylegeç

(G, s.215,50.g.,3.b.)

Âr itme talebden kıl hazer andan kim

Kâmiller içinde ola aduñ nâkıs

(R,s.424,21)

b) âr kıl-: utanmak; haya etmek; utanç duymak.

İşkda sâdıklık izhâr itdi dâğın gösterüp

Gâlibâ dirlerdi kâzib **kıldı** andan **âr** subh

(G, s.218,55.g.,6.b.)

Eserde aynı isim unsurlarıyla kullanılan et- (it-) ve kıl- yardımcı fiillerini ve bunların anlamlarını daha rahat görme fırsatı vermek amacıyla Tablo 1 hazırlanmıştır.

Tablo 1. Aynı isim unsurlarıyla kullanılan *et-* (*it-*) ve *kıl-* yardımcı fiilleri

ET- (İT-) YARDIMCI FİİLİ İLE KURULAN BİRLEŞİK FİİLLER	KULLANIM SAYISI	KİL- YARDIMCI FİİLİ İLE KURULAN BİRLEŞİK FİİLLER	KULLANIM SAYISI
âbâd it-: mutlu etmek; neşelendirmek; gönendirmek; donatmak.	1	âbâd kıl-: mutluluk vermek; neşelendirmek; donatmak; gönendirmek.	1
ahde vefâ it-: sözünde durmak.	1	ahde vefâ kıl-: sözünde durma.	1
âr it-: utanmak; sıkılmak.	3	âr kıl-: utanmak; hayâ etmek; utanç duymak.	1
arz it-: sunmak, beyan etmek, yüksek makama iletmek; göstermek.	13	arz kıl-: sunmak.	11
ârzû it-: arzulamak, istemek.	3	ârzû kıl-: istemek, arzu etmek; aşırı istekte bulunmak.	2
âşikâr it-: belli etmek; meydana çıkarmak; belirgin hâle getirmek.	5	âşikâr kıl-: apaçık hâle getirmek, belli etmek.	1
ayân it-: gözle görünür hâle getirmek.	1	ayân kıl-: görünür hâle getirmek.	3
ayb it-: ayıplamak; kınamak; kusur işlemek; hoş karşılanmayan bir harekette bulunmak.	4	ayb kıl-: ayıplamak; kınamak; nezaket dışı davranmak.	3
azîmet it-: gitmek; yola çıkmak.	1	azîmet kıl-: yola çıkmak; gitmek.	2
azm it-: güçlükleri yenmeye karar vermek; çok istemek, arzu etmek.	21	azm kıl-: kararlı olmak; çok istemek.	3
bağrını kebâb it-: göğsünü kebab yapmak; içini yakmak; ıstırap çektiirmek.	1	bağrını kebâb kıl-: bağrını yakmak; acı çektiirmek.	1
bahs it-: sözünü etmek; anmak.	5	bahs kıl-: sözünü etmek; konuşmak.	5
bezl it-: bolca vermek; saçmak.	1	bezl kıl-: saçmak; bol bol vermek; cömertçe harcamak.	2
bezm it-: ziyafet vermek; toplantı tertiplemek; içkili eğlence meclisi düzenlemek.	1	bezm kıl-: toplantı yapmak; içkili eğlence meclisi düzenlemek.	1
bî-dâd it-: adaletsiz davranmak; haksızlık etmek; zulmetmek; eziyet etmek.	2	bî-dâd kıl-: adaletsizlik etmek; zulüm ve eziyet etmek.	1
bîdâr it-: uyandırmak; uykusuz bırakmak.	2	bîdâr kıl-: uyandırmak; uyarmak; uyanık hâlde tutmak.	3
cevr it-: eziyet etmek; sıkıntı vermek; işkence çektiirmek; zulmetmek; üzme.	6	cevr kıl-: eziyet vermek; üzme.	2
ciğer kan it-: ciğeri kanamak; ciğer kanına boyanmak.	2	ciğer kan kıl-: ciğer kanı dökmek; zulmetmek; eziyet etmek.	1
çâk it-: yırtmak; yarmak; parçalamak.	9	çâk kıl-: yırtmak.	2
çâre it-: çare bulmak; çözüm bulmak; çıkar yol bulmak.	1	çâre kıl-: çare olmak; yöntem bulmak; çözüm üretmek; tedbir almak.	3
dâd it-: adaletli davranmak; âdil olmak.	1	dâd kıl-: hakkını vermek; adaleti yerine getirmek.	2
dermân it-: çare bulmak.	2	dermân kıl-: ilaçla hastalığı iyileştirmek; güç ve takat vermek.	1
dirîğ it-: birinden bir şeyi esirgemek;	4	dirîğ kıl-: esirgemek; vermemek.	1

vermemek.

efgân it-: acıyla bağırarak; ıstırapla inlemek.	7	efgân kıl-: acı ile bağırarak; ıstırapla inlemek.	1
efzûn it-: artırmak; çoğaltmak; ziyadeleştirmek.	1	efzûn kıl-: artırmak; çoğaltmak; ziyadeleştirmek.	1
eser it-: etkilemek; tesir etmek.	2	eser kıl-: tesir etmek, etkilemek, iz bırakmak.	4
fâriğ it-: vazgeçirmek; el çektirmek; rahatlatmak; sıkıntıdan kurtarmak.	1	fâriğ kıl-: vazgeçirmek; el çektirmek.	1
fark it-: görmek; varlığını anlamak; sezmek.	3	fark kıl-: ayırmak; değiştirmek; varlığını anlamak; görmek.	1
fâş it-: açığa vurmak; gizli bir şeyi görünür hâle getirmek.	5	fâş kıl-: açığa vurmak; ortaya çıkarmak.	2
fehm it-: anlamak, kavramak.	7	fehm kıl-: anlamak; kavramak.	3
fermân it-: hüküm vermek, buyruk çıkarmak.	1	fermân kıl-: hüküm vermek, buyurmak, emretmek.	1
feryâd it-: bağırıp çağırmak, haykırmak; yardım istemek, sızlanmak.	4	feryâd kıl-: bağırıp çağırmak; haykırmak; sızlanmak.	1
feth it-: açmak, almak.	1	feth kıl-: açmak; almak; fethetmek.	2
fevt it-: kaybetmek; elden çıkarmak.	2	fevt kıl-: kaybetmek; elden çıkarmak.	4
firâr it-: kaçmak.	1	firâr kıl-: kaçmak; uzaklaşmak; firar etmek.	1
füzûn it-: artırmak; çoğaltmak.	1	füzûn kıl-: artırmak; çoğaltmak; fazlalaştırmak.	1
gâret it-: yağmalamak; hücum etmek.	1	gâret kıl-: yağmalamak; hücum etmek.	1
gark it-: batırmak; boğmak; bol ol vermek.	3	gark kıl-: batmak; gark olmak; boğmak.	3
güzâr it-: geçmek.	4	güzâr kıl-: geçmek.	4
hâlî it-: boş hâle getirmek; boşaltmak; tenhalaştırmak; başıboş olmak; ıssızlaştırmak.	2	hâlî kıl-: boş hâle getirmek; boşaltmak; tenhalaştırmak; gamsız/gailesiz yapmak.	1
ham it-: eğmek; bükmek.	2	ham kıl-: bükmek; eğmek; eğrilme.	2
harâb it-: yıkmak; viraneye çevirmek; perişan etmek; yıpratmak.	4	harâb kıl-: yıpratmak; harap hâle getirmek.	1
hâsıl it-: meydana getirmek; ortaya çıkarmak; yaratmak.	2	hâsıl kıl-: meydana getirmek; husule getirmek; türetmek; ortaya çıkarmak; oldurmak; yaratmak.	8
hayâ it-: utanmak; çekinmek; sıkılmak.	1	hayâ kıl-: utanmak; sıkılmak; utanç duymak.	2
hayrân it-: kendisine hayran bırakmak.	1	hayrân kıl-: hayran bırakmak; hayranlık duygusu uyandırmak; aşırı beğenmek.	1
hırâm it-: eda ile salınarak yürümek.	2	hırâm kıl-: salınarak yürümek.	2
hükm it-: emir vermek; etkisine almak; egemenliği/etkisi altında bulundurmak; karar vermek.	6	hükm kıl-: emir vermek, etkisi altına almak; karar vermek, fikir yürütmek.	1
hürmet it-: saygı göstermek; saygılı olmak.	1	hürmet kıl-: saygı duymak; hürmet göstermek.	1
i'tibâr it-: saygı göstermek; değer vermek; dikkate almak; göz önünde bulundurmak.	3	i'tibâr kıl-: değer vermek; dikkate almak; saygı göstermek; göz önünde bulundurmak.	3
ibtidâ it-: başlamak.	1	ibtidâ kıl-: başlamak.	1
ictinâb it-: sakınmak; çekinmek; uzaklaşmak.	3	ictinâb kıl-: uzaklaşmak; çekinmek; sakınmak.	1

iftihâr it-: övünmek; övünç saymak.	1	iftihâr kıl-: övünmek; övünç duymak.	1
ihtilât it-: kaynaşmak; karışmak.	1	ihtilât kıl-: karışmak; kaynaşmak; karıştırmak, kaynaştırmak.	2
ihtirâz it-: korkmak; çekinmek; sakınmak.	1	ihtirâz kıl-: çekingen davranmak; sakınmak; korkmak.	1
ihtiyâr it-: seçmek; katlanmak, tahammül göstermek.	4	ihtiyâr kıl-: seçmek; katlanmak; tahammül etmek.	1
ikrâh it-: kerih saymak; tiksirmek.	5	ikrâh kıl-: tiksirmek.	1
ilâc it-: ilaç yapmak; ilaçla tedavi etmek.	1	ilâc kıl-: ilaç vermek; tedavi etmek.	2
iltifât it-: gönül almak; ilgilenmek; hürmet göstermek; beğenmek; methetmek.	2	iltifât kıl-: lütufta bulunmak; gönül almak, saygı/hürmet göstermek, beğenmek, methetmek; ilgilenmek.	5
imdâd it-: yardımda bulunmak.	1	imdâd kıl-: imdada yetişmek; yardımına koşmak.	1
imtihân it-: sınamak; mihnet çektirmek.	2	imtihân kıl-: sınamak; mihnet çektirmek.	2
inkâr it-: reddetmek; saklamak; yadsımak.	4	inkâr kıl-: inkar etmek; reddetmek; saklamak; varlığını kabul etmemek.	3
irsâl it-: yollamak; göndermek.	1	irsâl kıl-: göndermek; yollamak.	1
izhâr it-: açığa vurmak; belirtmek; göstermek.	14	izhâr kıl-: göstermek; açığa vurmak; belirtmek .	9
kabûl it-: onamak, tasdik etmek; rıza göstermek; verilen şeyi almak.	8	kabûl kıl-: rıza göstermek; onamak; tasdik etmek; yanına almak; verilen bir şeyi almak; kararlaştırmak, tespit etmek; almak.	6
kadr it-: değer vermek; onurlandırmak; güç ve kuvvet vermek.	1	kadr kıl-: güçlü/kuvvetli hâle getirmek; onur/rütbe/derece vermek.	1
kebâb it-: yakmak; kızartmak; kavurmak.	1	kebâb kıl-: kebab hâine getirmek; yakmak.	1
kem it-: eksik/noksan/kötü etmek; eksikli hâle getirmek; mahrum bırakmak; ayarı düşük hâle getirmek.	4	kem kıl-: eksik etmek; noksan bırakmak.	1
kerem it-: bağış yapmak; iyilikte bulunmak; cömertlik etmek; bağış yapmak.	3	kerem kıl-: bağış yapmak; iyilikte bulunmak; cömert davranmak; müsaade buyurmak.	3
kesb it-: kazanmak, edinmek; çalışarak elde etmek.	8	kesb kıl-: kazanmak; edinmek.	3
kıyâs it-: karşılaştırmak; mukayese etmek.	1	kıyâs kıl-: karşılaştırmak; mukayese etmek.	4
lutf it-: bağışlamak; ihsan etmek; vermek; hoşça davranmak; iyilik etmek; bildirmek; izin vermek.	6	lutf kıl-: bağışta bulunmak; yardım ve ihsanda bulunmak; iyilik etmek.	4
ma'lûm it-: bilinir hâle getirmek; açıklamak; belli hâle getirmek.	2	ma'lûm kıl-: bilinir hâle getirmek.	1
mahrûm it-: yoksun bırakmak.	3	mahrûm kıl-: mahrum bırakmak; yoksun hâle getirmek.	2
mahv it-: yok etmek, bozmak, yıkmak, ortadan kaldırmak; harcamak.	2	mahv kıl-: yok etmek; bozmak; yıkmak; ortadan kaldırmak.	2
makâm it-: makam hâline getirmek; bulunan yer yapmak; mevki olarak	3	makâm kıl-: yer etmek; yer edinmek; mevki kabul etmek.	1

görmek; konum vermek; yer etmek; makama dönüştürmek; makamla söylemek.			
mekân it-: yerleşmek; yer edinmek.	1	mekân kıl-: yer edinmek, mekan kabul etmek.	1
men' it-: mani olmak; engellemek; yasaklamak.	12	men' kıl-: engellemek; mani olmak; yasak koymak.	3
mest it-: sarhoş etmek; kendinden geçirmek.	1	mest kıl-: kendinden geçirmek.	1
meyl it-: ilgi duymak; eğilmek; istemek; yönelmek.	12	meyl kıl-: ilgi duymak; istemek; yönelmek; arzu duymak.	6
minnet it-: boyun eğip yalvarmak; kendini küçülterek yardım istemek; gördüğü iyilik nedeniyle memnuniyet ifade etmek.	1	minnet kıl-: yalvarmak; yardım istemek; borçlu hissetmek.	1
müheyyâ it-: hazırlamak; hazır hâle getirmek.	1	müheyyâ kıl-: hazır hâle getirmek; hazırlamak; hazır etmek.	2
müşg-fâm it-: misk renkli yapmak; siyah renge döndürmek; siyahlaştırmak.	1	müşg-fâm kıl-: rengini siyaha çevirmek; misk renkli yapmak.	1
müyesser it-: kolayca elde etmek; kolaylıkla sağlamak.	2	müyesser kıl-: kolaylaştırmak; kolayca elde etmek, kolaylık sağlamak.	2
nazar it-: bakmak; göz değdirmek; bir şey üzerinde düşünmek; akıl yürütmek.	2	nazar kıl-: bakmak, göz değdirmek; seyretmek; bir şey üzerinde akıl yürütmek.	16
nihân it-: gizlemek; saklamak; sır hâline getirmek.	6	nihân kıl-: gizlemek; görünmez hâle getirmek; sır gibi saklamak.	4
nisâr it-: serpmek; saçmak; saçı için etrafa serpmek.	5	nisâr kıl-: saçmak; serpmek; dağıtmak.	4
pâk it-: temizlemek; tertemiz etmek; paklamak.	2	pâk kıl-: temizlemek; saf hâle getirmek; kusursuz/günahsız duruma getirmek.	1
pâ-mâl it-: ayak altına alma; çiğnemek; hakir görmek; aşağılamak.	4	pâ-mâl kıl-: ayak altına almak; çiğnemek; hakir görmek; aşağılamak.	2
perîşân it-: dağıtmak; bozmak; karmaşık/darmadağın/zavallı/acınacak duruma sokmak.	6	perîşân kıl-: bozmak; dağıtmak; karmaşık hâle getirmek; acınacak hâlde bırakmak.	1
peydâ it-: kazanmak; edinmek; meydana çıkarmak; yaratmak; var etmek.	3	peydâ kıl-: ortaya çıkarmak; kazanmak; belirmek.	8
peyvend it-: bağ kurmak; bağlamak; erişmek; ulaşmak.	1	peyvend kıl-: erişmek, kavuşmak.	1
pinhân it-: saklamak; gizlemek.	6	pinhân kıl-: gizlemek; saklamak	2
rahm it-: acımak; merhamet göstermek.	11	rahm kıl-: acımak; merhamet göstermek.	12
rakam it-: yazmak; yazıya dökmek.	1	rakam kıl-: yazmak; yazıya dökmek; yazıya dönüştürmek.	4
ref' it-: kaldırmak; yükseltmek; yükseğe çıkarmak; ortadan kaldırmak.	2	ref' kıl-: yükseltmek; kaldırmak; ortadan kaldırmak.	1
rûşen it-: aşık etmek; aydınlatmak; açık hâle getirmek; meydana çıkarmak; aydınlığa kavuşturmak.	3	rûşen kıl-: aşık hâle getirmek; açık etmek; aydınlatmak; meydana çıkarmak; ışıklandırmak; ışık vermek.	5
rûsvâ it-: ayıplamak; rezil/maskara etmek.	4	rûsvâ kıl-: rezil etmek; ayıplanacak duruma düşürmek.	3
sabr it-: sabırlı davranmak; bir şey için acele etmemek.	7	sabr kıl-: sabırlı olmak; aceleci davranmamak.	4

sarf it- : harcamak, tüketmek; kullanmak.	5	sarf kıl- : harcamak; tüketmek; kullanmak.	4
sayd it- : avlamak.	1	sayd kıl- : avlamak.	1
secde it- : namaz kılarken yere kapanmak; alnı, el ayalarını, ayan parmaklarını, dizleri yere koyarak kapanmak.	1	secde kıl- : secdeye varmak.	1
sehv it- : yanılmak; hata işlemek.	2	sehv kıl- : hata yapmak; yanılmak.	1
ser-mest it- : esrik hâle getirmek; sarhoş etmek.	1	ser-mest kıl- : sarhoş etmek; başını döndürmek; kendinden geçirmek.	1
ser-nigûn it- : baş aşağı etmek; ters döndürmek; bahtsız hâle getirmek.	2	ser-nigûn kıl- : baş aşağı etmek; ters döndürmek; bahtsız/talihsiz hâle getirmek.	1
sevâb it- : sevap işlemek; faydalı davranışta bulunmak.	1	sevâb kıl- : hayırlı bir davranışta bulunmak.	1
seyr it- : bakmak, gözlemek, izlemek; yol almak; gezip dolaşmak; temaşa etmek.	11	seyr kıl- : yolculuk etmek; sefere çıkmak; yürümek; hoşlanarak bakmak; temaşa etmek; gezip dolaşmak.	6
sîr-âb it- : suya kandırmak; taze hâle getirmek; canlandırmak.	1	sîr-âb kıl- : suya kandırmak, doyurmak; taze hâle getirmek.	1
sitem it- : öfkelenmeksiniz çıkışmak.	1	sitem kıl- : çıkışmak; sitem etmek.	1
su'âl it- : sormak; soru yöneltmek.	5	su'âl kıl- : soru sormak.	1
sücûd it- : eğilmek; secdeye varmak.	2	sücûd kıl- : secdeye varmak; namazda secdeye kapanmak; saygıdan yerlere eğilmek.	1
şerh it- : açıklamak; açışlamak.	6	şerh kıl- : şerhini yapmak; açıklamak.	2
şikâyet it- : bir şeyden yakınmak; sızlanmak; ilgili makama bildirmek.	1	şikâyet kıl- : şikayetçi olmak; sızlanmak; yakınmak.	2
tağyîr it- : bozmak; değiştirmek.	3	tağyîr kıl- : değiştirmek; bozmak.	3
tahrîk it- : harekete geçirmek; kıskırtmak.	1	tahrîk kıl- : hareketlendirmek; harekete geçirmek.	1
taksîr it- : kısaltmak; kısıtlamak; kusur işlemek.	2	taksîr kıl- : kusur işlemek; kısaltmak	1
tama' it- : tamah etmek; arzu etmek; ümit etmek; istemek.	3	tama' kıl- : istemek; tamah etmek.	1
tasvîr it- : resim yapmak; resmini çizmek; suretini çıkarmak.	2	tasvîr kıl- : resmini yapmak; resmetmek.	1
tâze it- : yenilemek; taze hâle getirmek; gençleştirmek.	1	tâze kıl- : yenilemek, gençleştirmek.	1
tefâhur it- : övünmek; övünç duymak.	1	tefâhur kıl- : övünmek; övünç duymak.	4
tekrâr it- : yinelemek; tekrarlamak.	2	tekrâr kıl- : tekrarlamak.	1
telh it- : acılaştırmak; acı hâle getirmek.	1	telh kıl- : acılaştırmak; acı hâle getirmek.	1
temâşâ it- : seyretmek; bakmak; izlemek.	1	temâşâ kıl- : izlemek; seyretmek; göz gezdirmek.	3
temennâ it- : istekte bulunmak; hafif eğilip hürmetle selamlamak.	2	temennâ kıl- : istekte bulunmak; selam vermek için boyun bükme.	3
tenbîh it- : uyarmak; tembihlemek.	1	tenbîh kıl- : uyarmak; yapılmasını istemek.	1
terahhum it- : acımak; merhamet etmek.	2	terahhum kıl- : acımak; merhamet	6

		etmek/dilemek/göstermek.	
terbiyet it-: eğitmek; terbiye etmek.	1	terbiyet kıl-: eğitmek, terbiye etmek; eğitim vermek.	2
terk it-: vazgeçmek; bırakmak; ayrılmak; ilgilenmemek; ihmal etmek.	29	terk kıl-: ayrılmak; vazgeçmek; ilgilenmemek; uzaklaşmak; terk etmek.	17
terk-i dünyâ it-: dünyadan ayrılmak; ölmek.	1	terk-i dünyâ kıl-: dünyayı terk etmek; dünyadan ayrılmak.	1
terk-i mey it-: içkiyi bırakmak.	3	terk-i mey kıl-: içkiyi bırakmak.	1
tevbe it-: söz vermek; pişman olmak.	1	tevbe kıl-: pişman olmak; tövbe etmek.	2
teveccüh it-: yönelmek; güler yüz göstermek.	1	teveccüh kıl-: yönelmek; güler yüz göstermek.	2
vasf it-: niteliğini söylemek; tanımlamak; övmek.	1	vasf kıl-: özelliğini söylemek, niteliğini dile getirmek.	2
vefâ it-: sevgide bağlılık, dostlukta sadakat göstermek.	1	vefâ kıl-: yetişmek; yetmek; bağlanmak; sadakat göstermek.	1
vehm it-: olmayan bir şeyi var sanmak; yersiz korku ya da şüpheye kapılmak; şüpheye düşmek; kuruntu etmek.	7	vehm kıl-: şüpheye düşmek; kuruntu etmek; yersiz korkuya kapılmak.	1
vîrân it-: yıkmak; birini üzme.	2	vîrân kıl-: harabeye çevirmek; yıkmak.	1
yâd it-: hatırlamak; akla getirmek; anmak.	5	yâd kıl-: anmak; akla getirmek.	3
yağma it-: yağmalamak; alıp kaçmak; vurgunculuk yapmak.	1	yağma kıl-: yağmalamak; alıp kaçmak; vurgunculuk yapmak.	2
zâhir it-: belli etmek, meydana çıkarmak, görünür hâle getirmek.	6	zâhir kıl-: belli etmek; meydana çıkarmak; görünür kılmak.	6
zâyi' it-: yitirmek; kaybetmek.	3	zâyi' kıl-: yitirmek; kaybetmek.	1
zebûn it-: aciz bırakmak; çaresiz duruma düşürmek.	3	zebûn kıl-: aciz/çaresiz bırakmak.	1

Sonuç

Türk dilinde yardımcı fiiller, dil bilgisi araştırmalarında önem arz eden bir konu olagelmıştır. Makalemize temel olan konumuzu da bu araştırma alanı içinde düşünüp üzerinde çalışılacak metin olarak Fuzulî'nin Türkçe Divanı'nı belirledikten sonra, yukarıda incelemeye çalıştığımız et- (it-) ve kıl- yardımcı fiilleriyle elde ettiğimiz malzeme ortaya çıkmıştır. Metin taraması yöntemiyle elde ettiğimiz söz konusu malzemenin, Fuzulî'nin Türkçe Divanı'yla sınırlı kalmak koşuluyla, "et- (it-) ve kıl- yardımcı fiillerinin kullanımına ilişkin" oldukça zengin veriler içerdiğini söylemek mümkündür.

Bu iki fiilden et- yardımcı fiili Fuzulî'nin Türkçe Divanı'nda 939 beyit ve bentte, kıl- yardımcı fiili ise 625 beyit ve bentte karşımıza çıkmıştır (Arıcı, 2017). Türk dilinin ilk dönemine ait metinlerde et- fiilinin kıl- fiiline göre sayılacak kadar örneği varken Batı Türkçesi metinlerinde bu örneklerin gözle görülür oranda artması, Oğuz yazı dilinin gelişiminde, Oğuz ağız özelliklerinin yazı dilinde varlığını zamanla pekiştirmesiyle alakalı olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Bugün bu iki fiilin Batı Türkçesi sahasına ait metinlerde birbirine nazaran kullanım oranının et- fiili bakımından artmış olması ve kıl- fiiline dair örneklerin o ölçüde azalması söz konusu kanaati destekler niteliktedir.

Fuzulî'nin Türkçe Divanı'ndan elde ettiğimiz malzemenin tamamı üzerinde yaptığımız inceleme, gruptama ve sayım sonucunda et- (it-) yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiillerin 470, kıl- yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiillerin ise 359 adet olduğu belirlenmiştir. Buna göre eserde her iki yardımcı fiille 829 birleşik fiil oluşturulmuştur (Arıcı, 2017).

Çalışmamıza hazırlıkta verileri daha kolay görmek amacıyla yardımcı fiiller için hazırladığımız alfabetik listeler, araştırmamızın sonuçlarını göstermesi bakımından dikkat çekici bir içeriğe sahiptir. Numaralandırılmış olarak verilen madde başlarının alt başlıklarını da alfabetik listeye ekledik. Mesela *arz it-* madde başlığı altında *arz-ı cemal et-* gibi. Buna göre, *et- (it-)* yardımcı fiiline ait listede 557 birleşik fiil, *kıl-* yardımcı fiiline ait listede 405 birleşik fiil bulunmaktadır. Bu şekilde *et- (it-)* ve *kıl-* yardımcı fiilleri için hazırladığımız ortak alfabetik listede ise toplamda 962 birleşik fiil sayısına ulaşmış olduk (Arıcı, 2017).

Fuzulî'nin Türkçe Divanı'nda aynı isim unsuru ile kullanılan *et- (it-)* ve *kıl-* yardımcı fiillerine, çalışmamızda yer verilmiştir. Konunun önemi dikkate alınarak ayrıca aynı isim unsuruyla kullanılan *et- (it-)*, *kıl-* yardımcı fiillerinin tam bir listesi çıkarılmış, bu liste ilgili birleşik fiillerin anlamlarını da içerecek biçimde Tablo 1'de gösterilmiştir. Ancak örnek beyitler ve diğer veriler makale sınırlarını aşacağından burada yalnızca sayısal verilere yer verilmiştir.

İlgili bölümde Tablo 1'de görüleceği üzere bu kategoriye giren birleşik fiillerin sayısı 140 olarak tespit edilmiştir. Yani 140 isim, hem *et- (it-)* hem de *kıl-* yardımcı fiili ile kullanılmıştır. Tespit ettiğimiz 140 fiilin şu an Türkiye Türkçesindeki kullanımına baktığımızda “*et- (it-)* yardımcı fiiliyle kurulmuş olan birleşik fiil yapılarından birçoğunun hâlen aynı şekilde varlığını sürdürdüğünü, bununla beraber *kıl-* yardımcı fiiliyle kurulmuş olan birleşik fiillerin ise günümüzde kullanımda olmadığını söyleyebiliriz. Bu durumun ortaya çıkmasında akla ilk gelebilecek belirleyici durumun vezin uyumu olabileceği düşüncesidir. Ortak isim unsurlarıyla oluşturulan birleşik fiil yapılarının geçtiği yerler incelendiğinde metni vezne uygun hâle getirme düşüncesinin olmadığı açıkça görülmektedir. Bu durum da söz konusu bu iki fiil temelinde eski ve yeni yazı dili etkileşiminin veya geçişkenliğinin devam ettiğini göstermektedir.

Günümüzde, Türkiye Türkçesinde *kıl-* fiiliyle kurulan birleşik fiillerin birçoğu yerini *et-* yardımcı fiiline bırakmakla birlikte söz konusu eserde birleşik fiil oluşturan yabancı kökenli isimlerin birçoğu da günümüze kadar canlılığını koruyamamıştır. Fuzulî'nin Türkçe Divanı'nda tespit ettiğimiz birleşik fiilleri değerlendirdiğimizde *it-(et-)* yardımcı fiili ile *kıl-* yardımcı fiilinin kullanım sayılarının birbirine çok yakın olduğunu ancak yine de *it- (et-)* yardımcı fiilinin daha fazla kullanıldığını görmekteyiz. Fuzulî'nin Türkçe Divanı'nda *kıl-* yardımcı fiiline nazaran fazla kullanılan *it-(et-)* yardımcı fiili günümüzde de *kıl-* fiilinin önüne geçmiştir. Öyle ki eserde *kıl-* yardımcı fiili ile kullanılan isimlerin birçoğu günümüzde *et-* yardımcı fiili ile birleşik fiil oluşturmaktadır (*arz kıl-* > *arz et-*, *fetih kıl-* > *fethet-*, *minnet kıl-* > *minnet et-* ...). Bu da zamanla Oğuz sahasında *kıl-* fiilinin kullanım bakımından *it-(et-)* yardımcı fiiline göre geri planda kaldığını *it- (et-)* yardımcı fiilinin ise yaygınlaştığını ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

- Arat, R. Reşid (1987). Anadolu Yazı Dilinin Tarihi İnkişafına Dair, Makaleler. Ankara: TKAE Yay.
- Arat, R. Reşid (2006). Atebetü'l-Hakayık. 3. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Arıcı, Füsün (2017). Fuzulî'nin Türkçe Divanı'ndaki Et- (İt-) ve Kıl- Yardımcı Fiilleri ile Kurulan Birleşik Fiiller. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Atalay, Besim (2006). Divan-ü Lûgat'it Türk I-II-III-IV. 5. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Clauson, G. Sir (1972). An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish. Oxford Universty.
- Eraslan, Kemal (2012). Eski Uygur Türkçesi Grameri. 1. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Ercilasun, B. Ahmet (1984). Kutadgu Bilig Grameri- Fiil. Ankara: Gazi Üniversitesi Yay.

- Ercilasun, B. Ahmet (2011). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. 10. Baskı. Ankara: Akçağ Yay.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). Divanu Lugati't-Türk Giriş-Metin-Notlar-Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölker, Gökhan (2015). Tarihi Belli Olmayan Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinin Tarihendirilmesinde Yeni Bir Kıstas: Et-/İt- Ve Kıl- Fiillerinin Kullanım Sıklığı. Teke Dergisi, Sayı: 4/2, s. 546-563.
- Parlatır, İsmail (2012). Fuzulî Türkçe Divan. 1. Baskı. Ankara: Akçağ Yay.
- Tekin, Şinasi (1973-74). 1343 Tarihli Bir Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'Olga-Bolga' Sorunu. TDAY Belleten, 59-157.
- Tekin, Talât (2010). Orhon Yazıtları. 4. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Yıldız, Mustafa (2010). "Seyf-İ Sarayinin Gülistan Tercümesinde Aynı İsim Unsurlarının Kıl- Ve Et-Yardımcı Fiilleri İle Kullanımından Oluşan Eş Değer Birleşik Fiiller Ve Oğuzca Etkisi". Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic, Volume 5/1 Winter, S. 687-706.
- Yıldız, Mustafa (2018). Kadı Burhaneddin Divânı'nda kıl- ve et-/it- Yardımcı Fiilleri ile Kurulan Birleşik Fiil Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme. Modern Türklük Dergisi, Cilt 15, Sayı 2, s. 222-238.